

УДК 631.1.016

Якубів В.М., доцент кафедри обліку і аудиту ©*Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника***ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ У АГРАРНОМУ СЕКТОРІ: АНАЛІЗ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Визначено основні тенденції організаційного становлення сільськогосподарських підприємств у аграрному секторі Карпатського регіону в порівнянні з Україною загалом. Обґрунтовано визначальні позитивні та негативні наслідки організаційного розвитку підприємництва. Висвітлено принципові положення щодо перспективного становлення агроформувань.

Ключові слова: *організаційне становлення, сільськогосподарські підприємства, аграрний сектор, господарства населення.*

Вступ. Впродовж останніх років відбулись значні організаційні зміни у аграрно-економічних відносинах у сільських територіях Карпатського регіону та України загалом. Однією з найбільших є аграрні трансформації і їх складова – земельна реформа. У цьому аспекті, слід відмітити, що західні області були першопочатковими у проведенні реформувань, тому окремі тенденції становлення сільськогосподарських підприємств є особливими і відмінними від інших господарств України.

Матеріал і методи. Проблеми організації становлення сільськогосподарських підприємств розглядають у своїх працях багато вчених економістів, а саме: І.Ф. Баланюк, К.В. Васьківська, В.П. Мікловда, А.С. Музиченко, П.Т. Саблук, С.Р. Теслюк, В.А. Худавердієва, В.О. Цибок, В.В. Юрчишин та ін. Водночас, багато організаційних питань перспективного розвитку аграрних підприємств є недостатньо вивченими.

Метою даної статті є обґрунтування сукупності основних тенденцій становлення сільськогосподарських підприємств на основі аналізу результатів трансформаційних змін в аграрному секторі.

У процесі дослідження використовувались загальнонаукові та специфічні методи роботи, зокрема: аналізу, синтезу, наукової абстракції, розрахунково-конструктивний, узагальнення та групування.

Результати дослідження. У процесі окреслення стратегічних напрямів розвитку аграрних підприємств важливою передумовою є оцінка фінансово-господарської, виробничої, організаційної, інноваційної діяльності та особливостей і тенденцій становлення господарств на сучасному етапі й в динаміці. Для здійснення такої оцінки проведено комплексний аналіз організаційних змін у функціонуванні сільськогосподарських підприємств і взаємопов'язаних з цим явищ і процесів.

Під організаційними змінами, а точніше організацією у широкому значенні розуміють “сукупність процесів або дій, що зумовлюють об’єднання елементів, частин у ціле, утворення життєздатної стійкої системи; внутрішня впорядкованість, взаємодія відносно незалежних частин цілого, зумовлена його будовою” [1, с. 644].

Тобто аналізуючи організаційні зміни у процесі становлення сільськогосподарських підприємств досліджуємо зміни у землеволодінні і землекористуванні, структурі виробництва, організації і розвитку підприємництва.

У результаті реформувань відбувся перерозподіл земельних ресурсів між власниками (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл сільськогосподарських угідь між власниками і землекористувачами Карпатського регіону і України

(тис. га)

Власники і користувачі	Роки	Карпатський регіон					Україна
		всього	в т.ч. області регіону				
			Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Державні аграрні підприємства	1990	383,8	85,0	40,4	217,3	41,1	9927,4
	2005	60,0	20,3	10,1	22,7	6,9	1288,7
	2008	52,7	18,7	5,8	22,3	5,9	1105,6
Недержавні аграрні підприємства	1990	1842,1	272,2	299,7	901,0	369,2	28778,0
	2005	597,0	50,5	108,3	283,9	154,3	22213,7
	2008	460,5	40,3	101,3	211,4	107,5	19941,1
Господарства населення	1990	421,6	57,5	157,8	143,8	62,5	2669,0
	2005	1780,2	345,9	382,8	755,0	296,5	13819,3
	2008	1883,7	351,5	383,7	810,2	338,3	15707,7
Інші власники і користувачі	1990	222,4	61,2	134,7	21,0	5,5	655,9
	2005	395,5	39,2	132,5	208,6	15,2	4442,1
	2008	429,4	42,7	142,1	224,2	20,4	4895,6
Всього земель	1990	2869,9	475,9	632,6	1283,1	478,3	42030,3
	2005	2832,7	455,9	633,7	1270,2	472,9	41763,8
	2008	2826,3	453,2	632,9	1268,1	472,1	41650,0

* Джерела: 1. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с. [2]

2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]

Дані табл. 1 дають змогу зробити такі висновки:

1. Основними землевласниками і користувачами у 1990 р. були недержавні сільськогосподарські підприємства, тобто колгоспи, у яких

зосереджувалось близько 64,2 % сільськогосподарських угідь у Карпатському регіоні та 68,5 % земель України. Внаслідок здійснюваних реформувальних дій відбувся перерозподіл угідь між землекористувачами. У результаті основним власником у 2008 р. в західних областях є господарства населення, які зосереджують 66,6 % угідь, а в середньому по Україні – недержавні сільськогосподарські підприємства – 47,9 %.

2. Аналіз тенденцій змін показує, що впродовж останніх чотирьох років (2005 – 2008 рр.) спостерігається зменшення площ сільськогосподарських угідь в державних і недержавних агроформувань з одночасним зростанням розміру земель у господарств населення та інших власників і землекористувачів.

3. Дані табл. 1 свідчать, що перерозподіл сільськогосподарських угідь між землевласниками як в Карпатському регіоні, так і в Україні загалом триває до тепер. Причиною цього є, передусім, незавершеність аграрних реформувальних дій (в аспекті повної практичної реалізації) та незадоволеність усіх категорій власників щодо ефективності землевикористання.

Динаміку структурних змін у землеволодінні сільськогосподарських підприємств і господарств населення показано у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка структурних змін у землеволодінні і користуванні агроформувань і домогосподарств

Показник	1990	2000	2005	2006	2007	2008
Площа сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств:	84,1	42,7	27,0	23,1	21,1	21,4
– Карпатського регіону;	93,5	77,8	63,0	59,7	57,6	57,3
– України						
Площа сільськогосподарських угідь господарств населення:	15,9	57,3	73,0	76,9	78,9	78,6
– Карпатського регіону;	6,5	22,2	37,0	40,3	42,4	42,7
– України						

* Джерела: 1. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с. [2]

2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]

Показники табл. 2 та деякі інші розрахунки дають можливість узагальнити такі висновки. До початку реформувань в АПК основним землевласником були агроформування, які зосереджували в користуванні 84,1 % сільськогосподарських угідь в Карпатському регіоні та 93,5 % земель в Україні загалом. У після реформаційному періоді ситуація помітно змінилась, і в 2008 р. основна частина угідь Карпатського регіону знаходиться у власності домогосподарств – 78,6 %.

Аналіз динаміки таких організаційних змін свідчить, що для двох досліджуваних територіальних одиниць характерна однакова тенденція, проте різні темпи. Так, починаючи з 1990 р. частка площ сільськогосподарських угідь агроформувань щороку зменшується, а відповідно у господарств населення збільшується. У Карпатському регіоні цей процес є стрімким, оскільки впродовж років реформи (1990 – 2000 рр.) частка земель аграрних підприємств зменшилась на половину, і аналогічна ситуація відбулась у наступні 8 років. У той же час частка сільськогосподарських угідь господарств населення в Карпатському регіоні зросла в 5 разів – з 15,9 % у 1990 р. до 78,6 % у 2008 р.

Дані табл. 2 показують, що в Україні процеси реструктуризації відносин власності на землю проходили дещо згладженіше. Так, питома вага угідь агроформувань зменшилась за весь аналізований період на 36,2 в.п., на стільки ж відповідно зросла частка земель домогосподарств. Ці показники свідчать, що в середньому в Україні основним землекористувачем є сільськогосподарські підприємства, що зосереджують у 2008 р. – 57,3 % усіх сільськогосподарських угідь.

Причиною таких територіальних відмінностей є те, що області Карпатського регіону були першими, де почала реалізовуватись аграрна реформа. Здобувши право власності на земельні та майнові паї, селяни масово почали забирати їх із загального майна підприємств. Таким чином активні діючих на той час агроформувань були роздріблені. І далі такі процеси створили значні перешкоди в організації діяльності сільськогосподарських підприємств. Землі так і залишаються в більшості у домогосподарств (78,6 % у 2008 р.) і значна частина їх не обробляється.

Спостерігаючи певні негативні наслідки в реорганізації сільського господарства областей початківців, керівництво інших регіонів дещо сповільнило процес передачі паїв селянам в натурі, організувавши діяльність агроформувань.

У результаті в середньому по Україні станом на 2009 р. діяло 57152 аграрних підприємств (табл. 3).

Дані табл. 3 показують певні відмінні тенденції щодо розвитку підприємництва в Україні та Карпатському регіоні. Так, в середньому по Україні впродовж останніх п'яти років кількість агроформувань постійно зменшується, а саме на 725 од. протягом 2005 – 2009 рр. Водночас спостерігається зменшення середнього розміру господарств на 37,8 га або майже на 10 % за цей же період. Такі показники свідчать про поширення негативних тенденцій щодо згорання аграрного підприємництва в державі.

У Карпатському регіоні складається наступна ситуація: протягом 2005 – 2009 рр. кількість сільськогосподарських підприємств збільшилась на 152 од. або на 3 %. Це відбулось за рахунок зростання кількості агроформувань в Закарпатській області на 209 од. та Чернівецькій – на 88 од. В інших двох областях спостерігаються нестабільні коливання у кількості господарств. Середній розмір підприємств у регіоні зменшився, зокрема у 2009 р. проти 2005 р. – на 28,3 га або 21,1 %.

Таблиця 3

Тенденції зміни кількості і розмірів аграрних підприємств

Адміністративно-територіальна одиниця	Кількість агроформувань, од.			Середній розмір підприємства, га		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Карпатський регіон, в т.ч. області:	5082	5334	5234	134,7	110,3	106,4
– Закарпатська	1604	1678	1813	44,1	39,2	32,5
– Івано-Франківська	805	770	775	147,1	140,8	138,2
– Львівська	1725	1794	1610	177,7	143,1	145,2
– Чернівецька	948	1092	1036	170,0	117,9	109,5
Україна	57877	58387	57152	406,1	378,8	368,3

* Джерела: 1. *Наявність земель та розподіл їх по землекористувачам, власникам землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с. [3]*

2. *Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с. [4]*

Однією з основних причин таких негативних організаційних змін як в Карпатському регіоні, так і у державі загалом є складне фінансове становище сучасних агровиробників та поступова адаптація і перехід до оптимальніших форм господарювання, зокрема щодо розміру підприємств.

Аналізуючи організаційні зміни в аграрному підприємстві необхідно вивчити тенденції зміни структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах, оскільки цей фактор значно впливає на результативні показники діяльності. Динаміка таких змін відображена у табл. 4.

Дані табл. 4 дають змогу узагальнити ряд висновків.

1. У Карпатському регіоні більшу питому вагу у структурі виробництва займає продукція тваринництва – 57,7 % у 2009 р. Серед досліджуваних областей лише Закарпатська область є винятком з регіонального показника. Так, у Закарпатській області переважає виробництво рослинницької продукції – 51,4 % у 2009 р., що пояснюється наявністю сприятливих природнокліматичних умов на території Закарпатської низовини для вирощування овочів, плодів, ягід. У інших трьох областях сільськогосподарські підприємства орієнтуються на тваринницьку продукцію.

2. Аналіз структурних виробничих змін у динаміці показує, що в Карпатському регіоні впродовж 2005 – 2009 рр. на сільськогосподарських підприємствах поступово скорочується частка продукції рослинництва і збільшується питома вага тваринницької продукції, зокрема на 6,9 в.п. По всіх областях спостерігається така ж тенденція, зокрема в Закарпатській області зміни відбулись на 16,5 в.п.; в Івано-Франківській – на 6,5 в.п.; в Львівській – на 5,5 в.п.; в Чернівецькій – на 4,4 в.п.

Таблиця 4

**Зміни структури виробництва продукції
у сільськогосподарських підприємствах**

Адміністративно-територіальна одиниця	Продукція рослинництва, %			Продукція тваринництва, %		
	2005	2007	2009	2005	2007	2009
Карпатський регіон, в т.ч. області:						
– Закарпатська	49,2	37,4	42,3	51,8	62,6	57,7
– Івано-Франківська	67,9	60,3	51,4	32,7	39,7	48,6
– Львівська	36,6	22,5	30,1	37,4	77,5	69,9
– Чернівецька	50,9	42,6	45,4	38,7	57,4	54,6
Україна	51,7	40,2	47,3	31,5	59,8	52,7
	64,3	58,3	62,3	32,7	41,7	37,7

* Джерело: *Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с. [4]*

3. В середньому по агроформуваннях України спостерігається дещо відмінна ситуація. Основну частку у сільськогосподарському виробництві складає продукція рослинництва – 62,3 % у 2009 р. Проте аналіз динаміки показує, що цей показник впродовж 2005 – 2009 рр. зменшився, а саме на 2 в.п.

4. Визначальними причинами таких організаційних змін у структурі виробництва продукції в агро формуваннях є: пристосування і відповідність вимогам ринку; пошук найбільш рентабельних видів продукції; врахування природнокліматичних умов для виробництва окремих видів продукції, тобто використання природних переваг.

Висновки. Таким чином комплексний аналіз різних аспектів організаційних змін у діяльності сільськогосподарських підприємств регіону Карпат свідчить, що по-перше, часто такі зміни носять негативний характер, що в майбутньому призведе до скорочення обсягів виробництва в агроформуваннях. По-друге, деякі організаційні зміни, зокрема в структурі виробництва у землеволодінні різних власників свідчать про пошук оптимальніших, ефективніших напрямів діяльності агровиробників.

Окреслюючи стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону, визначаємо такі основні принципи положення: 1) ефективність і результативність функціонування агроформувань значною мірою залежить від внутрішніх і зовнішніх організаційних параметрів; 2) процес розвитку підприємств повинен розглядатись у тісному взаємозв'язку з становленням і функціонуванням іншої категорії виробників – господарствами

населення; 3) організація перспективної діяльності агроформувань повинна базуватись на врахуванні позитивних і негативних результатів минулих змін у аграрному секторі, та науково обґрунтованих стратегічних і тактичних планів розвитку сільського господарства.

Література

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
2. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 75 с.
3. Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 80 с.
4. Сільське господарство України 2009: Статистичний зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 370 с.

Summary

Yakubiv V.M.

Candidate of economics, associate professor

Division of accounting and audit

Pecarpathian University named after V. Stefanyk

PROBLEMS OF ORGANIZATIONAL BECOMING ENTERPRISES IN AGRARIAN SECTOR: ANALYSIS AND PROGRESS TRENDS

Certainly basic tendencies of the organizational becoming of agricultural enterprises in the agrarian sector of region of Carpathians as compared to Ukraine on the whole. Grounded determining positive and negative consequences of organizational development of enterprise. Of principle positions are reflected in relation to the perspective becoming of agroformations.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2010